

הסכם השלום עם ירדן

עם תום מלחמת העולם הראשונה וקריסת האימפריה העות'מאנית, קיבלה בריטניה אחריות על שטחי ארץ ישראל והמזרח התיכון והחל שלטון המנדט הבריטי. במסגרת ההסדרים המדיניים שערכה בריטניה, היא העבירה את השליטה על עבר-הירדן המזרחי לאמיר עבדאללה בן המשפחה ההאשמית. ממלכת עבר-הירדן הוקמה ב-1921 כישות מנהלית ובשנת 1946 הפכה למדינה עצמאית - "הממלכה הירדנית ההאשמית".

העימותים הצבאיים בין ישראל לירדן

ירדן הביעה התנגדות לתוכנית האו"ם לחלוקת ארץ ישראל ב-1947. רעיון הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל נחשב לבלתי לגיטימי בעולם הערבי, אך התנגדותה של ירדן נבעה גם משיקולים אסטרטגיים: המלך עבדאללה הראשון ביקש להרחיב את שלטונו לשטחי יהודה ושומרון, וראה בתוכנית החלוקה איום על שאיפותיו הטריטוריאליזם. ירדן גם חששה לאבד את השפעתה בירושלים ("אל קודס" - העיר השלישית בקדושתה למוסלמים), והתנגדותה שיקפה גם את הדרישה של מדינות ערב אחרות לשמור על חזית ערבית אחידה נגד התוכנית.

עוד טרם סיום המנדט הבריטי, תקפו כוחות הלגיון הירדני ישובים יהודים הסמוכים לירושלים, ועם הכרזת העצמאות תפסה ירדן שטחים נרחבים ביהודה ושומרון. בהמשך נערכו שורת התקפות ישראליות על לטרון וקרבות רבים בירושלים מול הכוחות הירדניים. בסיומה של מלחמת העצמאות וכחלק מהסכם שביתת הנשק ב-1949, שמרה ירדן את אחיזתה ביהודה ושומרון, וכן בירושלים המזרחית, ובכלל זה העיר העתיקה, בעוד חלקה המערבי נותר בידי ישראל. בין המדינות סומן קו הפסקת האש, שנודע בשם 'הקו הירוק'.

בשנות החמישים והשישים התאפיין הגבול הירדני בתופעת ה**הפידיאין** - מסתננים פלסטינים שחדרו מעבר לגבול הירדני לשטחי הארץ לצורך ביצוע פעולות חבלה וטרור כנגד ישראלים. כנגדם הגיב צה"ל בסדרה של **פעולות תגמול**. **במלחמת ששת הימים** ב-1967, שחררו כוחות צה"ל את ירושלים המזרחית ומדינת ישראל תפסה את כלל שטחי יהודה ושומרון. חלק מהפלסטינים שחיו ביהודה ושומרון נמלטו במלחמה זו לממלכת ירדן.

אחרי מלחמת ששת הימים ארגוני הטרור הפלסטיניים, ובראשם הפת"ח והחזית העממית לשחרור פלסטין, ניצלו את חולשת המשטר בירדן, הקימו בשטחה בסיסים צבאיים ומחנות אימונים וביצעו פיגועי טרור נגד ישראל, בעיקר באזור הבקעה. כמו כן, ניצלו שדות תעופה בירדן להנחתת מטוסים שחטפו כחלק מפיגועים נגד ישראל. בתקופה זו כונתה בקעת הירדן בשם "ארץ המרדפים", בשל צורת הלחימה שניהל צה"ל נגד המחבלים. צה"ל גם תקף את הפלסטינים בשטחי ירדן עצמה, כמו בפעולת כראמה ב-1968.

התחממות היחסים והסכם השלום

כבר מאמצע שנות השישים התקיימו פגישות חשאיות בין בכירים ישראלים ובין המלך הירדני חוסיין. פגישות אלו עסקו בתיאום ביטחוני ודיונים על היציבות האזורית, במיוחד לאור נוכחות אש"ף בירדן והחשש מהתגברות השפעתם. ישראל אף סייעה באופן עקיף לירדן במאבקה כנגד ארגוני הטרור הפלסטיניים שפעלו בשטחה, עד סילוקם ב-ספטמבר השחור ב-1970. בשנת 1973 הזהיר חוסיין את ראשת ממשלת ישראל, גולדה מאיר, מפני מתקפה קרובה מצד סוריה ומצרים. בפועל כאשר פרצה **מלחמת יום הכיפורים**, ירדן עצמה לא נטלה חלק משמעותי בקרבות.

הסכם השלום עם ירדן

בעקבות האינתיפאדה הראשונה והחשש של ממלכת ירדן שההתקוממות תעבור לשטחה, הכריזה ירדן ב-1988 על ניתוק מנהלי משטחי יהודה ושומרון ("ניתוק הזיקה"), שמשמעותו ויתור על תביעתה לריבונות באזור זה והכרה באש"ף כנציגו הלגיטימי של העם הפלסטיני. בכך, ניתקה עצמה ירדן מהצורך לקשור בין יחסיה המדיניים עם ישראל ובין פתרון הסוגייה הפלסטינית, ונפתחה הדרך לקידום שיח עצמאי ובלתי תלוי בינה ובין ישראל.

ועידת מדריד ב-1991 נועדה לקדם את תהליך השלום בין מדינת ישראל לפלסטינים ולמדינות ערביות נוספות. הסכמי אוסלו נחתמו בין ישראל ובין אש"ף, החל משנת 1993, ובמקביל התקדמו ישראל וממלכת ירדן להסכם שלום – הסכם שנחתם ב-26 באוקטובר 1994 בטקס שנערך בגבול בין שתי המדינות, ובהשתתפותם של ראש ממשלת ישראל, יצחק רבין; מלך ירדן חוסיין; ונשיא ארצות-הברית, ביל קלינטון.

המשמעויות האסטרטגיות של הסכם השלום

הישגים אסטרטגיים-ביטחוניים:

- הסכם השלום הפך את הגבול הארוך ביותר של ישראל לגבול שקט באופן יחסי, וכל השנים מתקיים שיתוף פעולה ותיאום ביטחוני בין המדינות.
- מיקומה האסטרטגי של ירדן הופך אותה ל-"אזור חיץ" בין ישראל ובין עיראק ואיראן ויוצר מרחב הגנה נוסף לישראל. תועלתו של מרחב זה הוכחה, למשל, במתקפת הכטב"מים האיראנית שנערכה בחודש אפריל 2024.
- הסכם השלום ביסס את "קואליציית מדינות ערב הסוניות המתונות", בראשן עומדת מצרים, שכבר חתמה על הסכם שלום עם ישראל ב-1979. קואליציה זו התחזקה בשנת 2020 כאשר איחוד האמירויות הערביות, בחריין ומרוקו חתמו על 'הסכמי אברהם'.

כלכלה ואנרגיה:

- שתי המדינות משתמשות במי נהר הירמוך לצורכיהן – הנהר משמש כמקור הזנה עיקרי עבור 'תעלת הע'ור' הירדנית, מפעל המים החשוב ביותר בממלכה, המספק מים למרחב החקלאי העיקרי שלה שבחלקה הירדני של בקעת הירדן. ישראל משתמשת במי הירמוך בעיקר לטובת אספקת מים לחקלאות בעמק הירדן והגדלת כמות המים הכנרת.
- בסוף שנת 2016 נחתם חוזה לאספקת גז טבעי ממאגר לווייתן הישראלי לחברת החשמל הירדנית. בינואר 2017 נחתם חוזה נוסף בין חברות מסחריות מירדן ובין ישראל לאספקת גז ממאגר תמר.

סיכום

מדינת ישראל וממלכת ירדן ממשיכות לשמור על הסכם השלום שנחתם ביניהן ב-1994. לצד משמעויותיו הכלכליות, להסכם השלום יש חשיבות אסטרטגית גדולה להגנת מדינת ישראל, ושיתוף הפעולה בין שתי המדינות בא לידי ביטוי לאורך השנים, וגם במהלך מלחמת 'חרבות ברזל'. לצד זאת, האתגרים הביטחוניים בגבול בין ישראל וירדן לא תמו, וכוחות צה"ל פרוסים לאורך הגבול במטרה למנוע הברחות ולסכל איומים, במטרה לשמור ריבונות המדינה ועל ביטחונם של אזרחי ישראל.